

Sanja Žaja Vrbica

Sveučilište u Dubrovniku, Odjel za umjetnost i restauraciju

Pregledni rad/Paper review

14. 9. 2005.

Prinos interpretaciji slikarstva Nike Miljana

Ključne riječi: *Niko Miljan, plenerizam, postimpresionizam, Vlaho Bukovac*

Key Words:

Nakon školovanja na Akademiji u Pragu, Niko Miljan po uzoru na svog profesora Vlaho Bukovca slika u duhu plenerizma i postimpresionizma, a najčešće teme su mu pejzaži, vedute gradova i rjeđe, figuralne kompozicije. Izlagao je od 1924. do 1953. godine na nizu samostalnih izložbi u Beogradu, Dubrovniku, Sarajevu, Pragu, Bratislavi, Zagrebu, Beču i dr. Ostvario je niz uspješnih radova kojima je uvršten među najznačajnije hrvatske vedutiste.

Dubrovački slikar Niko Miljan veći dio života proveo je izvan Dubrovnika, ali uvijek mu se iznova vraćao, da bi tu naposljetku i završio svoj životni put. Njegov opus nije sasvim nepoznat; zastupljen je na izložbi *100 godina moderne umjetnosti u Dubrovniku*¹ održanoj 1978. godine u Umjetničkoj galeriji Dubrovnik, a zatim na izložbama *Hrvatski vedutisti od Bukovca do danas*² 1981. godine, također organiziranoj u Umjetničkoj galeriji Dubrovnik i *Svjetla i boje Dubrovnika*³ održanoj u MGC Gradec u Zagrebu 1988. godine. U pregledu slikarskih opusa 20. stoljeća u Hrvatskoj Grge Gamulina (*Hrvatsko slikarstvo XX stoljeća*)⁴ usputno je uvršten među slikare koji djeluju u Dubrovniku između dva svjetska rata i nakon Drugoga svjetskog rata. Samostalna izložba njegovih radova nije organizirana čitavih pola stoljeća, sve do 2003., kada je priređena u Umjetničkoj galeriji u Dubrovniku,⁵ premda su pojedini njegovi radovi redovito izlagani na izložbama stalnog postava fundusa Umjetničke galerije. Osim toga, od velikog broja slika koje je Miljan naslikao danas nam je dostupno tek stotinjak, a još sedamdesetak ih je poznato samo po reprodukcijama iz novinskih članaka.⁶

Često se ime Nika Miljana povezuje s Vlahom Bukovcem, jer Miljan je bio Bukovčev student i nastavljatelj pleneris-

tičke tradicije, a i sugrađanin. U predgovorima kataloga Miljanovih izložbi ime se Bukovčevo pojavljuje kao svojevrsna vrijednosna kategorija, kojom se afirmira Miljanov rad, jer Bukovčev učenik je zasigurno morao dobiti dobru podlogu od poznatog majstora. Već se u osvrtu na prvu Miljanovu izložbu 1924. godine u Beogradu pojavljuje Bukovčevo ime, što je i razumljivo budući da se radi o tada još neafirmira-

¹ L. Aleksić, A. Karaman, V. Kružić Uchytíl, *100 godina moderne umjetnosti u Dubrovniku*. Katalog izložbe, Umjetnička galerija Dubrovnik, Dubrovnik 1978.

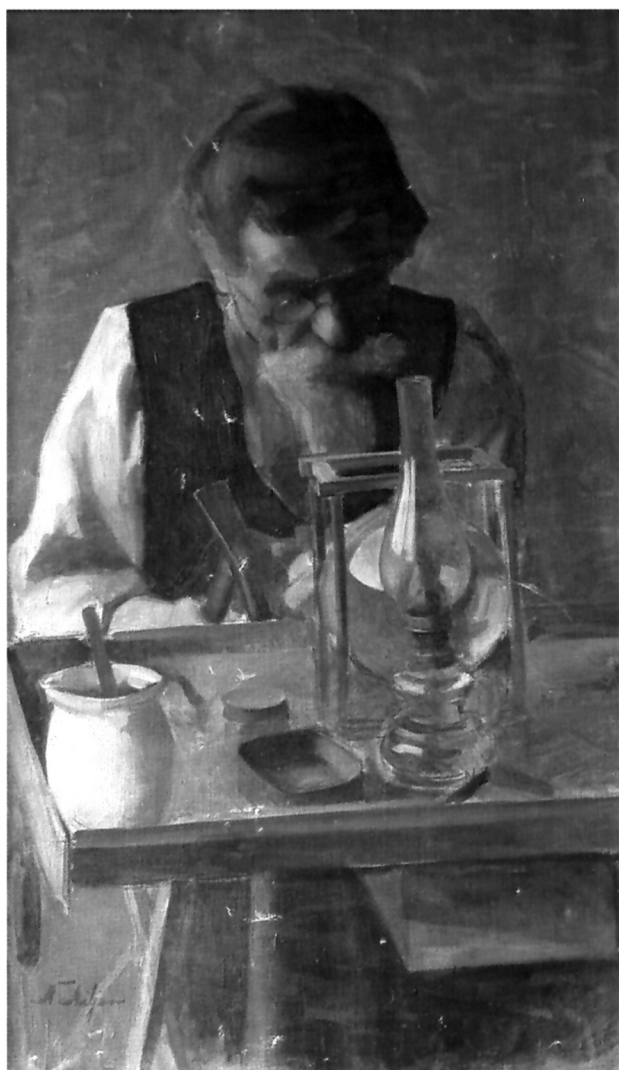
² A. Karaman, G. Quien, I. Zidić, *Hrvatski vedutisti od Bukovca do danas*. Katalog izložbe, Umjetnička galerija Dubrovnik, Dubrovnik 1981.

³ I. Zidić, *Svjetla i boje Dubrovnika*. Katalog izložbe, MGC, Zagreb 1988.

⁴ G. Gamulin, *Hrvatsko slikarstvo XX. stoljeća*, svezak drugi, Zagreb 1988., 131, 132. Niko Miljan uvršten je u poglavlje *Slikari u Dubrovniku* kao jedan od slikara koji djeluju u Dubrovniku u predratnom i poratnom vremenu.

⁵ S. Žaja Vrbica, *Niko Miljan*. Katalog izložbe, Umjetnička galerija, Dubrovnik 2003.

⁶ Nasljednici najvećeg broja slika Nika Miljana žive u Münchenu, a osim 70-ak slika posjeduju i slikarev privatni arhiv, niz novinskih članaka likovnih kritika objavljenih za vrijeme njegova djelovanja, no najčešće bez naslova novina gdje je pojedini članak objavljen. Ljubazno su dopustili autorici članka uvid u slike, reprodukcije i bibliografiju, rasvijetlili niz nepoznatih detalja iz života Nika Miljana te na taj način omogućili bolji uvid u slikarev opus.

Niko Miljan, *Postolar*, 1909.–1913., ulje na platnu, 63,1 x 38 cm, sign. d.l.k., N. Miljan, privatno vlasništvo, München

nom umjetniku,⁷ kao i u najavi izložbe održane u Beogradu dvije godine kasnije.⁸

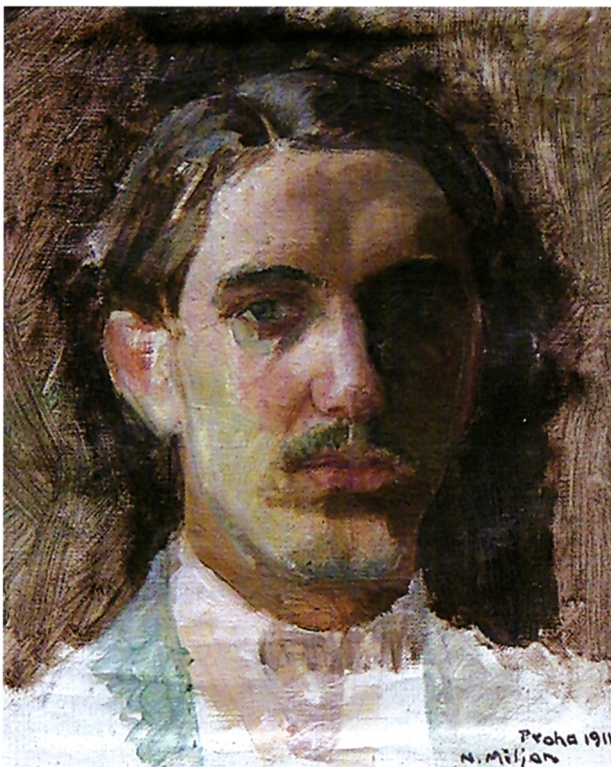
Rođen je u Cavtatu, pored Dubrovnika, 1891. godine, trideset i šest godina nakon Bukovca, na samom kraju 19. stoljeća. Loše gospodarske prilike u Dubrovniku tijekom druge polovine 19. stoljeća popravljaju se na njegovu završetku. Osvit novog stoljeća donio je promjene u mnogim domenama života: grad se elektrificira i željeznicom povezuje sa zaleđem, nekoliko pomorskih društava osnovanih potkraj 19. stoljeća postaju važno ekonomsko žarište, a u gradu se stvaraju i jake novčarske grupacije. Nova privredna grana – turizam uskoro postaje zamašnjak čitavoga gospodarskog razvoja.⁹ Poboljšanjem ekonomskih prilika obo-

gačuje se i kulturni život grada. U tom periodu osnivaju se dubrovački muzeji pod nazivom *Domorodni muzej*,¹⁰ organiziraju se i prve izložbe te jača interes građanstva za slikarstvo. Svakako je afirmaciji slikarstva doprinijela i Bukovčeva slava u domovini i inozemstvu te njegova društvena angažiranost u rodnom gradu i Dalmaciji. Tragove njegove prisutnosti još je moguće pronaći u svim istaknutijim ustanovama u Cavtatu, od Franjevačke crkve Gospe od snijega, u kojoj svom gradu ostavlja vedutu Cavtata, i franjevačkog simbola prekrivenih ruku radenih od gipsa za lunetu portala crkve, do scenografije čuvara Kristova groba, danas pohranjene u Pinakoteci i slika četiri evanđelista naslikanih za Župnu crkvu sv. Nikole. Stoga ne čudi da je upravo Bukovac kod dječaka Nika Miljana prepoznao slikarski talent i utjecao na njegov životni put.¹¹

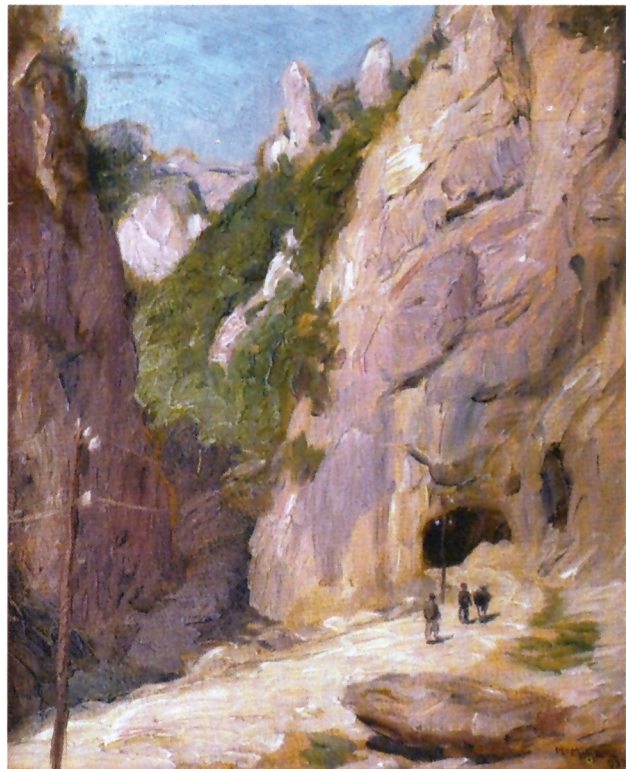
Prvu slikarsku poduku Miljan prima u atelijeru splitskog akvarelista Josipa Lalića, nastanjenoga u Dubrovniku u prvom desetljeću 20. stoljeća.¹² Priprema za studij slikarstva trajala je dvije godine i od Lalića je Miljan dobio dobro tehničko znanje, dovoljno za ulazak u prašku Akademiju. Sam Josip Lalić pripadao je krugu slikara bliskih izrazu akademskog realizma, a kasnije impresionizma, s temama zajedničkim svim slikarima koji su dolazili i povremeno boravili u Dubrovniku: to su dalmatinski krajolici, portreti i žanr-prizori.¹³

U Prag Niko Miljan odlazi 1909. i upisuje se na Likovnu akademiju. Na izbor Praške akademije bila je presudna Bukovčeva profesura na njoj. Osim Vlaha Bukovca u biografskim podacima Nika Miljana se spominje još jedan profesor: Jan Preisler. Na Akademiji je Miljan stekao i doživotnog prijatelja kipara Petra Pallavicinija, koji će kasnije napraviti nadgrobni spomenik obitelji Miljan na dubrovačkom groblju Boninovo.¹⁴ U formiranju Miljanove slikarske vertikale Bukovac će ipak zauzeti važnije mjesto te trajno utjecati na njegov slikarski put.

Vlaho Bukovac se, naime, preselio u Prag 1903. godine, a nakon zagrebačkog i cavtatskog razdoblja eksperimentiranja sa simbolizmom i secesijom vraća se tradicionalnim likovnim vrijednostima, ne priklanjajući se novim "izmima". Napuštajući simbolističku tematiku okreće se osobnoj verziji realizma i plenerizma i divizionističkoj tehnici.¹⁵ No Bukovčev divizionizam nije proveden na način njegovih začetnika, tj. boja nije razložena na osnovne boje spektra, već Bukovac prakticira crtičasto nanošenje tonova iste boje, što rezultira titravom površinom, a boju ne nanosi izravno na platno, već na lik modeliran neutralnom bojom. Na taj način forma ostaje čvrsta, a njegov divizionizam nije dosljedan.¹⁶ U rukopisu svog autobiografskog djela *Moj život*

Niko Miljan, *Autoportret*, 1911., ulje na platnu, 25 x 20 cm, sign. d.d.k. Praha 1911. N. Miljan, privatno vlasništvo, München

Niko Miljan, *Put prema Pivskom jezeru*, 1932., ulje na lesonitu, 41,8 x 34,7 cm, sign. d.d.k. N. Miljan 932., Umjetnička galerija Dubrovnik

Bukovac u *Četvrtoj knjizi* u poglavlju naslovljenom *Razmišljanja o slikarstvu*, prisjećajući se nastanka slike *Gundulićev san* iznosi svoje stavove o suvremenim stilovima: "U čudu se pitam, kako bi današnji kubisti vidno prikazali sliku izradenu tim neumrlim stihovima! Meni je neshvatljivo filozofiranje u slikarstvu. To je posao za literate, ali za slikare neka samo šare i kist govore."¹⁷

"Šara je sve; svjetlost je šara. Crne šare nema, i kad u tmimi oči zatvoriš, opet nije tama crna, već iz nje vrzaju i

kruže šarena sunca i zvijezde... U Svjetlosti su tri glavne šare: mješanjem žute i modre šare postizava se – prema količini boje – bezbroj zelenih tonova. Isto tako mješanjem modre i crvene boje, dobiva se ljubičasta, a oranžne tonove, ako se pomješa žuta i crvena šara..."¹⁸

Bukovac je bio vrstan majstor, no nije se mogao uključiti u suvremene umjetničke tokove i okvire razvoja slikarstva. Svoje je studente podučavao načinu slikanja koje je više pripadalo razmišljanjima 19. stoljeća nego počecima novoga doba.

⁷ G. Niko Miljan, Izložba u Beogradu 2. 6.–17. 6. 1924., Beograd 1924. (ne postoji podatak o novinama u kojoj je objavljen tekst). – "G. Miljan je Dalmatinac, rođen je u malenom, pitomom Cavtatu, pod Dubrovnikom, kraj morskih obala, čiju je draž umeo uneti u tolikoj meri u svoje radove, da spada među najbolje pleneriste našeg sunčanog Jadrana (18. studija 'Pokraj mora'), (2 'Cavtata', 'Dubrovnik', 'Na Mrkanu', 'Mlini'). Poslije Marka Murata, koji je kod nas inaugurisao plener i studirao i rešavao s ljubavlju problem svetlosti na temama sa Jadrana, g. Miljana, koji je inače djak Vlaha Bukovca, ističemo sa zadovoljstvom."

⁸ Br. S., Juče je svečano otvorena izložba slika g. Nikole Miljana, učenika Vlaha Bukovca. Beograd, 1. 11.1926. (ne postoji podatak o novinama ili časopisu u kojem je objavljen tekst).

⁹ I. Perić, *Razvitak turizma u Dubrovniku i okolici od pojave parobrodarstva do 1941. godine*. JAZU, Dubrovnik 1983., 74.

¹⁰ V. Humski, Pregled povijesti muzeja u Hrvatskoj, 19. i 20. stoljeće (do

1945.) s bibliografijom. *Muzeologija* 24, MDC, Zagreb 1986., 11.

¹¹ Prema podatcima dobivenima od gospođe Marine Karamehmedović, unuke Nika Miljana, Vlaha Bukovac je kod Nika Miljana, dok je još bio dijete, uočio slikarski talent, te je njegovu ocu predložio da pošalje dječaka na satove crtanja, a zatim ga je pozvao u Prag na Akademiju.

¹² Predgovor kataloga samostalne izložbe Nika Miljana, Zagreb, studeni 1950.

¹³ J. Lalić, *Enciklopedija Hrvatske Umjetnosti*, 1, A–Novo. Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb 1995.

¹⁴ Prema sjećanju unuke Nika Miljana, gospođe Marine Karamehmedović.

¹⁵ I. Zidić, *Vlaho Bukovac*. Katalog izložbe, Moderna galerija, Zagreb 2000., 13, 14.

¹⁶ V. Kružić-Uchytel, *Vlaho Bukovac – život i djelo*. Zagreb 1968., 108.

¹⁷ V. Bukovac, rukopis *Moj život*, Prag 1918., 175.

¹⁸ N. dj., 17, 179.

Niko Miljan, *Cavtat*, 1935., ulje na platnu, 65 x 74,5 cm, sign. d.l.k.N. Miljan 935, privatno vlasništvo, Cavtat

Drugi Miljanov profesor, Jan Preisler, bio je sklon novijim likovnim strujama. Taj je slikar najprije bio predstavnik češke secesije, a zatim je svoj slikarski izričaj formirao u skladu s inovacijama fovista i Gauguina, a kao pedagog je na studente prenosio Cézanneov princip konstrukcije. Profesor Praške akademije postao je 1913. godine¹⁹, posljednje godine Miljanova boravka na Akademiji, a nešto o njegovim metodama poučavanja i teorijama možemo saznati od drugih studenata praške Akademije. Milivoj Uzelac, koji je također bio njegov student prisjeća se: "Preisler nam je uvijek naglašavao Cézanneov princip o usklađivanju valedura na platnu. Trebalo je graditi odjednom, istovremeno, svjetlom i ostalim elementima, bez akademskog razdvajanja crteža i valedura, rješavati odmah sve."²⁰ Uz Milivoja Uzelca u Pragu su se tijekom ratnih i poratnih godina na Akademiji zatekli Gecan, Varlaj i Trepše, buduća Grupa četvorice sa VII. *Proletnog salona* 1919. godine. Uzelac je u Pragu od 1915., a profesor Preisler bio mu je i pedagog i mecena. Na žalost, već 1918. godine Jan Preisler umire od španjolske gripe, no kroz nekoliko godina pedagoškog rada uspio je prenijeti metode sezaniističke kompozicije na studente. Uzelčeve slike iz tog razdoblja redovito se povezuju s Preisle-

rovim sezanimom; odabir motiva koji se mogu dugo studirati, a služe samo kao polazna točka za konstruiranje slike zatim gradnja kompozicije istovremeno svjetlom i ostalim elementima predstavljaju derivacije Preislerovih lekcija.²¹

Bukovčev utjecaj može se prepoznati u nizu Miljanovih radova. Strogo poštivanje anatomije i perspektive osnovni su postulati koje su studenti usvojili od svog profesora, a to je i Miljan baštiniu u svojim radovima. Slika radena u tehnici ulja na platnu *Postolar* (Privatno vlasništvo, München), iz vremena studija 1909. do 1913. godine, ilustrira Miljanovo znanje i slikarski postupak. Slika je naglašeno vertikalnoga kadra, a pred neutralnom oker pozadinom pognuta je sjedeća figura starijeg muškarca. Niz predmeta na drvenom stolu što se nalazi pred njim kao da su tu radi vježbe postizanja što vjernije materijalizacije predmeta – tu su staklena petrolejska lampa, keramički vrč, metalna zdjelica i čekić koji drži postolar. Stariji muškarac guste brade i brkova osvijetljen je s desne strane, tako da mu je lijeva strana lica zasjenjena, a desna je jasno predočena. Slika je koloristički stišana: jedini akcent je na crnom prsluku i bijeloj košulji crvena marama postolara, dok su drveni stol i predmeti na njemu prigušenih oker tonova i sivkastih nijansi.

Niko Miljan, *Šabaka na Dančama*, 1934., ulje na platnu, 75 x 100 cm, sign. d.l.k. N. Miljan 934, vlasnik: Kap. Niko Srabotnak, Dubrovnik)

> Niko Miljan, *Autoportret*, 1930., ulje na platnu, 50,5 x 40,5 cm, sign. d.l.k. N. Miljan Dubrovnik maja 1930, privatno vlasništvo, München

Autoportret (Privatno vlasništvo, München) signiran i datiran 1911. godinom, također nastao na Akademiji, slika je malog formata radena tehnikom ulja na platnu. Lice je blago okrenuto u lijevu stranu, pred smeđom neutralnom pozadinom nanesenom brzim potezima kista; ono je jedini dovršeni dio slike jer su i pozadina i odjeća na ramenima samo naznačeni lazurnim potezima. Lijeva strana lica je zasjenjena, a svjetlo otkriva čelo, obraz, tamnu kosu, brkove i snažnu bradu. Ružičasti inkarnat sa zelenim tonovima koji prisijavaju i naglašavaju strukturu lica otkriva Bukovčev utjecaj, koji je vidljiv i u strogom poštivanju anatomije. Iz razdoblja Miljanova studiranja poznati su još crteži aktova, koji su rađeni kao vježba perspektive i anatomije.

Miljan je završio studij slikarstva 1913. godine, a već sljedeće godine je mobiliziran, no nakratko, jer je ubrzo napustio austrijsku vojsku, te se skrivao u Pragu suočen sa siromaštvom i opasnostima života vojnog bjegunca. Nakon

završetka Prvog svjetskog rata, vratio se u domovinu i ubrzo prihvatio posao profesora u školi u Tetovu, a zatim u gimnaziji u Kruševu (1920.–1925.) u Makedoniji, te potom u Zemunu (1925.–1928)²². Zanimljiv je razlog Miljanova preseljenja u Makedoniju, zajedno sa suprugom i tek rođenom djecom – bilo je to svjedočanstvo prijatelja o živopisnim makedonskim predjelima i gradovima orijentalnih običaja, koje je privuklo mladog Miljana da prihvati posao u Makedoniji i tamo se nastani.

Makedonija i makedonski običaji zaista su bili poticajni za Miljanovo stvaralaštvo, pa nastaje niz slika s tematikom iz tog podneblja: to su slike inspirirane egzotičnim svadbenim običajima i vedute makedonskih gradova. Nekoliko prikaza svadbi poznato nam je po reprodukcijama, a sve obrađuju sličan motiv: bučnu povorku praćenu psima i djecom što trče oko svirača; svirači jašu na mazgama, a za njima se polako kreće ostatak povorke; protagonisti su prikazani gotovo naturalistički, s naglašenim detaljima svojih odora, izdvojeni iz svadbene povorke na cesti što se pruža ravnicom.

U tom razdoblju Miljan prvi put izlaže, i to u lipnju 1924. godine u Beogradu. Nekoliko sačuvanih članaka svjedoči o izloženim slikama i recepciji kod publike. Jedan od

¹⁹ P. Wittlich, *Jan Preisler 1872–1918*. Prag 2003.

²⁰ J. Vrančić, *Milivoj Uzelac*. Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, Zagreb 1991., 27.

²¹ N. dj., 20, 33.

²² L. Aleksić, *100 godina moderne umjetnosti u Dubrovniku*. Katalog izložbe, Dubrovnik 1978.

Niko Miljan, *Hradčany*, oko 1946., ulje na šperploči, 26,5 x 34 cm, sign. d.d.k. N. Miljan, privatno vlasništvo, Dubrovnik

njih, koji na žalost nije signiran i nema zabilješke o publikaciji u kojoj je tiskan,²³ precizno navodi sve izložene slike: 18 studija *Pokraj mora*, 2 *Cavtata*, *Na Mrkanu*, *Mlini*, *Makedonska svadba* i još nekoliko žanr-prizora iz makedonskih krajeva. Uz nekoliko slika inspiriranih makedonskim predjelima dominiraju vedute iz dubrovačkoga kraja, koje pisac članka osobito cijeni, stavljajući Miljanov rad u tradiciju plenerizma, koji inauguriira Marko Murat, afirmativno ocjenjujući Miljanove pokušaje u prenošenju atmosfere podneblja južnih krajeva. Te nam slike nažalost nisu poznate, osim *Makedonske svadbe*, no po motivima i tretmanu svjetla čini se da je već u trećem desetljeću Miljan definirao svoj izraz u duhu plenerizma, na način koji će i kasnije biti dominantna njegova opusa. Narednih godina Miljan redovito izlaže, uz vrlo dobru recepciju svojih radova kod publike i likovne kritike, a kako su sačuvani radovi iz toga razdoblja vrlo rijetki, napisani kritički osvrti jedino su svjedočanstvo o njegovim likovnim događajima u trećem desetljeću 20. stoljeća. Dvije godine kasnije njegovu izložbu u Beogradu otvorio je Marko Car, književni kritičar, esejist i putopisac, dugogodišnji prijatelj Vlaha Bukovca i jedan od prvih likovnih kritičara Bukovčeva rada,²⁴ također i u-

rednik autobiografskog djela V. Bukovca *Moj život*, tiskana 1925. godine.²⁵ Na izložbi u Beogradu održanoj početkom studenoga 1926. godine Miljan se, prema autoru osvrta, ponovo predstavio publici dubrovačkim pejzažima, a zabilježio je i dio pozdravnog govora Marka Cara.²⁶ Upravo je sklonost tradicionalnom a ne suvremenom izrazu pohvalna karakteristika Miljanova rada za pisca uvodne riječi izložbe, kao i odabir tema – pejzaža, koje omogućuju slikaru prenošenje atmosfere dubrovačkoga podneblja i svjetlosti u različitim razdobljima dana.

Godinu dana kasnije, u prosincu 1927., Miljan je izložio svoje slike u Tyršovu domu u Pragu, a izložbu je otvorio

²³ N. dj., 7.

²⁴ M. Car, Vlaho Bukovac (biografične crte). *Slovinac* 6, Dubrovnik 1881., 104.

²⁵ M. Kaminski, Marko Car. *Hrvatski biografski leksikon*, 2, Bj–C, Zagreb 1989., 579–580.

²⁶ N. dj., 8: "...g. Miljan, u mesto zahuktalog jurenja za inostranim, često puta vrlo nepouzdanim uzrocima, voleo uvijek da, u okviru pouzdane tradicije, odradjuje primorski pejzaž, na što ga je svojom nemuštom ljepotom upućivala sama primorska priroda... Tako je g. Miljan izradio dela koja su, u isto vreme, i moderna i staromodna, t.j. dela od trajne umjetničke vrednosti, dela umetnička."

²⁷ B. Lovrić, *Dalmatinsk_ malí_*. Praha 1927. (ne postoji podatak o novini u

Niko Miljan, *Ulica između vrtova*, 1948., ulje na platnu, 63,7 x 73 cm, Umjetnička galerija Dubrovnik

Božo Lovrić.²⁷ Nizom pohvala učeniku Bukovca i Preislera Lovrić pozdravlja Miljanov način prenošenja objektivne stvarnosti kojim nastavlja slikati i u Makedoniji, izoliran od likovnih centara.

Slike nastale u trećem desetljeću 20. stoljeća poznate su nam uglavnom iz reprodukcija i kritika, dok je sljedeće desetljeće dokumentirano nizom radova. Godine 1928. Miljan se vraća u Dubrovnik i do 1931. radi kao profesor na Gimnaziji. Nakon toga je umirovljen na vlastiti zahtjev, kako bi se u potpunosti mogao posvetiti slikanju. Zanimljivo je da je Niko Miljan u razdoblju 1928.–1931. bio profesor crtanja mladom Ivu Dulčiću,²⁸ no jedini dokument koji ilustrira

kojoj je objavljen tekst): "Po prirodi sanjar, neodlučan, naučio se u Pragu, što je to borba i kako treba imati čvrste pesti, da se odoli krutom životu. Naučio se zapti, radu i tak mu je bilo moguće da iza rata, jednoj zabitnoj varoši Makedonije, nastavi svoj rad, ne osvrćući se na stečevine moderne umjetnosti. I ako je u Pragu koješta naučio od blagopokojnog Bukovca i svog milog učitelja Preislera, ipak je uglavnom ostao samouk. Priroda mu je bila najpouzdanija učiteljica. Svoja je opažanja prenio na platno. Tu su impresije sa Jadrana, u njima diže more, smije se nebo, a vjetar, taj neuporedivi šaljivdija, igra se s valovima."

²⁸ L. Paljetak, *Mladenacke pjesme Iva Dulčića*. Dubrovnik, Dubrovnik 1995., 134.

ovo razdoblje jesu Dulčićeve ocjene. Miljan je Dulčića ocijenio najvišim ocjenama, prepoznavši njegovu nadarenost.

Više sačuvanih slika iz toga razdoblja pruža cjelovitiji uvid u dosege Miljanova slikarstva 30-ih godina 20. stoljeća. *Put prema Pivskom jezeru* (Umjetnička galerija Dubrovnik), slika nastala 1932. godine u tehnici ulja na lesonitu, jedan je u nizu pejzaža naslikanih u Crnoj Gori, gdje Miljan često pronalazi zanimljive motive. Na navedenoj slici kroz kanjon strmih litica vijuga put, a škrta kraška vegetacija spušta se niz obronke. Kolorit je reduciran na svega nekoliko boja: litice su boje žutoga okera s ljubičastim partijama, put je nešto svjetlije okera, uz zelenilo kraškoga raslinja i mali segment svijetloplavog neba. Kratke sjene figura i litica određuju doba dana kada je nastala slika, a njihov kolorit varira od tamnosmeđeg, do sivo modrog i ljubičastog. Slika je nastala u *plein-airu*, brzim potezima, impastnim namazom kista, što bi išlo u prilog Miljanova prepuštanja impresiji doživljenoga, no deskriptivni pristup u obradi detalja i tretiranju likova i stupova za distribuciju električne energije uz put čine ovu Miljanovu sliku realističkom zabilješkom videnoga. Slika *Cavtat* iz 1935. godine, koja je u privatnoj zbirci u Cavtatu, široki je pogled na rodno mjesto

slikara i donosi nešto moderniji pristup u obradi motiva. Slikar nas iz udaljenog rakursa polagano vodi do Cavtata površinom mora na kojoj se ljeskaju odbljesci grada, a nad gradićem se uzdižu ljubičasta i smeđe-zelena brda. Kolorit je reduciran na žute i crvene okere, zelene i ljubičaste tonove, a nebo je plave boje s dominantnim oblacima. I upravo taj reducirani kolorit i obrada masa brda iznad Cavtata asociraju na drugoga Miljanovog profesora s Praške akademije – Preislera, koji je na svoje studente prenosio utjecaj sezanzizma. Primjese sezanzizma Miljan asimilira i povezuje sa znanjem i iskustvom koje je baštiniio uglavnom od Bukovca: perspektiva je imperativ koji neće napuštati, no ipak eksperimentira s odjecima sezanzizma u skladu s Preislerovim lekcijama. No taj način rada Miljan neće dalje razvijati. Na toj će se poziciji Miljan zaustaviti: daljnja istraživanja kao da ga ne privlače; vezan za predmetnost, ostao je vjeran vlastitoj inačici deskripcije pejzaža. Videno je bilježio impastnim namazom, registrirajući promjene svjetla i atmosfere, ne rastačući zbilju u refleksi doživljaja.

Tridesete godine 20. stoljeća ujedno su i najplodnije razdoblje Miljanova slikarstva. Tada živi u Dubrovniku, ali vrlo često izlaže samostalno ili s kolegama u Dubrovniku (1930.), Beogradu (1935.), Češkoj i Slovačkoj (Košice 1930., Bratislava 1930., Plzenj 1931., Prag 1933., 1935., 1937., 1938., 1940., Brno 1933.), Austriji (Beč 1932.).²⁹ Godine 1931. otišao je na studijsko putovanje u Pariz, izvorište impresionizma, da bi tamo proučavao svoje uzore. Niz sačuvanih kataloga ilustrira kojim se djelima Miljan predstavljao javnosti. U katalogu izložbe održane u Galeriji dr. Feigla u studenom 1933. godine u Pragu precizno je nabrojeno 35 izloženih slika: *Jugovina, Gruška luka, Dubrovački trg, Špilja pod Petkom, Stari grad (Dubrovnik), Motiv sa Srđa, Notre Dame (Pariz), S Lovčena, Motiv iz Peći, U katedrali, Na trgu (Dubrovnik), Ulica u Pelinama (Dubrovnik), Lazareti, U dubrovačkoj luci, Durmitor, Stari most u Mlinima, Dubrovačka rijeka, Masline, Gradac (Dubrovnik), Loreta (Prag), Motiv iz Ulcinja, Pogled na Cavtat...*³⁰ Očito je da su najčešće teme pejzaži, primorski i planinski, zatim vedute gradova. Motive je otkrivao u Dubrovniku i okolici, a ponekad u Crnoj Gori ili na svojim putovanjima. Niz marina poznatih po reprodukcijama ili slikama svjedoči o Miljanovu načinu bilježenja viđenog: uvijek je vezan za motiv i objektivnu stvarnost te usredotočen na prikazivanje točne perspektive i svjetlosnih efekata, zatim na promjene atmosferskih prilika. Motive bilježi neposredno, brzim potezima i impastnim nanosima boje. No malo je slika toga razdoblja sačuvano jer su Miljanove izložbe najčešće bile prodajne, a suđeci po kritikama, Miljan je imao velik broj kupaca slika,

pa su one razasute po privatnim zbirkama. Marine su poznate uglavnom po reprodukcijama, kao i jedan u nizu pogleda s cavtatskih stijena na more i Lokrum s Dubrovnikom u daljini. Slikar se ovdje spušta do mora, uvlačeći se među stijene, gdje valovi zapljuskuju promatrača. U prvom planu Miljan slika stijene i uzburkano more, dok se u daljini, u gornjem dijelu slike, nižu Lokrum, Dubrovnik i Srd. More i stijene ga potpuno zaokupljaju; slika oštre valove sa zapjenjenim rastućim krijestama u blizini stjenovite obale. Prizor bilježi brzim potezima, nanoseći boju u gustom impastu.

Likovne kritike Miljanovih radova izrazito su pozitivne, i kada je riječ o osvrtima u stranom i u domaćem tisku. Adolf Věsely, češki pjesnik i likovni kritičar, urednik *Jadranske straže* u tadašnjoj Čehoslovačkoj piše³¹: “Cijeneci to, da Miljan kao bivši dak Praške Akademije Umjetnosti nije prekinuo veze sa svojom praškom umjetničkom prošlosti, vidimo ga rado kod nas kao umjetnika sazrelih kvaliteta. Radi toga kad je ove godine u januaru izlagao u galeriji Dra. Feigla u Pragu (poznatog po svojim visokim umjetničkim zahtjevima), bio je primljen sa velikim interesom kritike i publike. Pravom, jer njegova januarska izložba donijela je prijatno iznenađenje i samim poznavateljima njegove likovne sposobnosti. Prilikom ove izložbe pokazao je Miljan prvi put u Čehoslovačkoj osim za njega karakterističnih marina, također pejzaže i figuralne kompozicije iz Crne Gore.” Osim pejzaža Miljan je radio i figuralne kompozicije, od kojih su neke sačuvane i nalaze se u Dubrovniku. To su najčešće prikazi ribara pri izvlačenju mreža, kao npr. *Šabaka na Dančama* (vlasnik kap. Niko Srabotnak, Dubrovnik) iz 1934. godine. Na slici su naslikane hridi na Dančama, s kojih dvije skupine muških figura izvlače mrežu iz mora. Figure se doimlju monumentalno: označene su sumarno, bez portretnih karakteristika, tamnog inkarnata, a pokret i snaga koju ribari ulažu pri izvlačenju teške mreže daju slici određenu napetost. Dramatiku borbe čovjeka i prirode pojačavaju olujni oblaci i more kolorita koji varira od tirkiznog do modrog. Čini se da su ribari bili česta Miljanova preokupacija, kao i slike škvera u Rijeci Dubrovačkoj, koje je skrivao pred njemačkim vlastima u okupiranoj Češkoj. Naime, od 1939. godine prije otvaranja izložbi predstavljena su djela pregledavali “kulturbundovci” pazeći da na izložbama ne bude “socijalnih tema”, jer su smatrane revolucionarnima, pa je Miljan djela ove tematike prije pregleda skladio, a kasnije ih na izložbu ponovo vraćao.³²

Figuralne su kompozicije inače manje zastupljene u Miljanovu opusu: naslikani likovi najčešće su slučajni prolaznici koji su se jednostavno zatekli na cesti ili trgu, no zato

Niko Miljan, *Gundulićeva poljana*, oko 1955., ulje na kartonu, 39 x 46,5 cm, sign. d.l.k. N. Miljan, privatno vlasništvo, Dubrovnik

su portreti vrlo značajan dio slikareva opusa, iako su mu pejzaži darovitiji. Obiteljski se portreti nalaze u posjedu slikarevih nasljednika, a oni oficijelni, rađeni po narudžbama, poznati su nam samo po reprodukcijama. Čini se da je Miljan naslikao veći broj portreta istaknutih građana Praga i kraljevske obitelji u Beogradu. U jednom od novinskih osvrtu spominju se Miljanovi portreti "jugoslavenskog Veličanstva i obitelji" postavljeni u salonima brodova koji povezuju jadranske luke.³³ U katalogu izložbe održane početkom 1932. godine u Cetinju u dvorani Kraljevske banske uprave prvih šest slika nabrojanih u katalogu, s napome-

nom "privatno vlasništvo", portreti su kralja Aleksandra, Miljanove kćeri Marije, Miljanove djece i autoportret, te još dva portreta nepoznatih, naznačenih samo inicijalima³⁴. Autoportret se nalazi kod nasljednika Miljanove zbirke, te nam ilustrira njegov slikarski postupak. Nastao je 1930. godine, kada je Niko Miljan imao 39 godina. Kao i većinu portreta, i vlastiti komponira na način da figuru impostira pred neutralnu pozadinu. Gornji dio torza je postavljen bočno, a glava je okrenuta prema gledatelju, tako da je lice naslikano gotovo frontalno. Desnu stranu lica ostavio je lagano zasjenjeno, dok je lijeva strana osvijetljena svjetlom koje lagano klizi i otkriva statičnu figuru otvorena pogleda. Jedino nabori bijele košulje i kravata svojim dijagonalnim ritmom dinamiziraju kompoziciju, dok su faktura i boja jednako utišani kao i slikarev izraz lica. Bukovčev utjecaj ponovo se može pratiti u strogo poštivanju anatomije i psihološke analize vlastitog lika, no za razliku od Bukovca, koji svoje likove često stavlja pred pažljivo aranžiran prostor, Miljanovi portretirani likovi najčešće su smješteni pred ne-definiranu pozadinu, a samo su ponekad portretirane osobe smještene u interijer s nešto namještaja.

U četvrtom desetljeću Miljan s obitelji ponovo seli u Prag.³⁵ U Pragu je ostao i za vrijeme Drugoga svjetskog rata,

²⁹ Podaci dobiveni iz Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Arhiva za likovne umjetnosti.

³⁰ A. Věsely, *Niko Miljan*. Katalog izložbe u galeriji dr. Feigla, Prag 1933.

³¹ A. Věsely, *Uspjeh Nike Miljana. 15 dana*, 1. 5. 1933.

³² N. dj., 12.

³³ Lubin, Niko Miljan. *Budweiser Zeitung*, 20. 12. 1933.

³⁴ *Katalog izložbe umjetničkih radova akademskog slikara N. Miljana*. Cetinje 1932.

³⁵ U svom pismu upravi Umjetničke galerije Dubrovnik, datiranom 12. 5. 1952. godine, koje se nalazi u dokumentaciji zbirke Umjetničke galerije Niko Miljan piše: "Zadnjih dvadeset godina boravio sam u inostranstvu, najviše u ČSR, gdje sam cijelo to vrijeme likovno djelovao i kao član tamošnjeg likovnog udruženja Zdrúžení vĕtvárnĕch ůmĕlců, stekao priznanje."

Niko Miljan, *Danče*, oko 1955., ulje na kartonu, 30x37 cm, sign. d.d.k. N. Miljan, privatno vlasništvo, Dubrovnik

sve do 1950. godine, kada se preselio u Zagreb.³⁶ Posljednju izložbu tih godina imao je u Pragu 1940. godine, a sljedeću je organizirao 1950. godine u Zagrebu, samo nekoliko mjeseci nakon povratka. Nije nam poznato koliko je često posjećivao Dubrovnik, no na izložbi u Zagrebu izložio je 29 slika, od kojih većinu čine marine uz nekoliko figuralnih kompozicija i pejzaža iz Češke.³⁷ Slika malog formata radena tehnikom ulja na ploči *Hradčany* (nastala oko 1946., privatno vlasništvo, Dubrovnik) zanimljivo je djelo iz toga razdoblja i mogući je uzorak vrijednosnih okvira odnosnog vremena. Slikar usredotočuje svoju pažnju na brežuljak s dvorcem. Čitavu donju polovicu slike zauzima zelenilo što se polako uspinje prema dvorcu. Zdanje dvorca svojom se masom naslanja na zelenilo i vertikalama tornjeva uspinje prema pastelnim tonovima neba pružajući se do gornjega ruba slike. Na lijevoj strani slike ponavljaju se još dva zvonika, što kao jeka tornjeva iz prvog plana ritmiziraju liniju koja opasuje zelenilo i siluetu grada naznačenoga u daljini. Zelenilo brežuljka naslikano je brzim, impastnim potezima kista, a kolorit je reduciran na žutozeleno tonove iz kojih iskre poneki crveni ton i okeri, dok su zgrade dvorca građene sumarnim potezima kista smeđe game.

Godine 1953. Niko Miljan je u Dubrovniku organizirao svoju posljednju samostalnu izložbu pod nazivom *Dubrovački motivi*, koju možemo djelomično rekonstruirati iz suvremenog novinskog članka.³⁸ Na dvadesetak platna slikar se predstavlja publici motivima iz Dubrovnika i okolice, registriranih i naslikanih okom plenerista.

Tijekom pedesetih godina Miljan je često izlagao, no najčešće na skupnim izložbama s kolegama iz slikarskih udruženja ULUH-a i LIKUM-a. U Dubrovnik se preselio 1956. godine i nastavio slikati. U tom gradu nastaje i jedan od njegovih najznačajnijih radova: *Ulica između vrtova*³⁹ (nastala 1948. godine, vlasništvo Umjetničke galerije Dubrovnik), koja je Miljanu osigurala mjesto u svim pregledima dubrovačkoga slikarstva 20. stoljeća. Na platnu velikog formata (63,7 x 73 cm) Miljan otkriva vrlo neobičnu vizuru Dubrovnika, Ulicu između vrta⁴⁰, što vodi od Pila uspinjući se prema zapadu. Kao da je zasićen poznatim vedutama Grada, slikar pronalazi nov i zanimljiv kadar: vijugavu ulicu pitoreskni zidova i zgusnuto gradsko tkivo koje se pojavljuje u pozadini. Ulica bi mogla pripadati bilo kojem mediteranskom gradu, jer ni po jednom detalju ne otkriva da se nalazi u Dubrovniku. Žbuka oronulog zida otkriva sli-

karevu fascinaciju: mnoštvo crvenih, ružičastih, zelenih i plavih tonova probuđenih ljetnim sunčanim danom i velika ljubičasta sjena na visokom zidu što izrasta u autonoman motiv. Slikar nanosi boju u impastnim potezima što teku u različitim pravcima, no ne rastače motiv pod utjecajem jakog svjetla. On samo otčitava bogati kolorit što ga je na površini oronulog zida stvorila sunčeva svjetlost.

Dva rada nastala između 1955. i 1962. godine čine novu epizodu u Miljanovu stvaralaštvu i iznenađuju radikalnom promjenom likovnog govora. Na dvije slike iz privatne zbirke iz Dubrovnika *Gundulićeva poljana* i *Danče* Niko Miljan eksperimentira udaljavajući se od svog dotadašnjeg principa čvrste veze s objektivnošću. Iako je uvijek ostao vezan za predmetnost on ovdje oslobađa svoj likovni govor te kompoziciju gradi mrljama boje. Tako se na slici *Gundulićeva poljana* mnoštvo na trgu pretvorilo u skup sivomodrih mrlja s plavim, crvenim i smeđim akcentima, dok je spomenik Ivanu Gunduliću naznačen s nekoliko skicoznih poteza. Palače što flankiraju trg poprimile su sličan kolorit, te čitava kompozicija svojom pokrenutom mrljastom površinom podsjeća na radove Miljanova učenika Iva Dulčića. Slika *Danče* građena je na sličan način: krošnje borova kroz koje se ukazuje krov samostana i crkve s preslicom te plavo more u pozadini također su građeni mrljama, nastalima kratkim potezima kista sočnom bojom po podlozi. Mrlje zelene, plave i narančaste boje dinamiziraju kompoziciju čineći je titravom i pokrenutom u svakom djeliću površine.

Zanimljiv je Miljanov novi način rada iz više razloga: veći dio stvaralačkog razdoblja Miljan je slikao formulom ustanovljenom vrlo rano, još za vrijeme školovanja na Akademiji. Taj način dominirao je kroz sva iduća razdoblja, a tek na kraju svoga stvaralačkog puta, sredinom šestog desetljeća (umro je 1962.), oslobodio je svoj potez i prepustio se subjektivnijem doživljaju pejzaža.

Opus Nika Miljana nije ispresijecan naglim promjenama i turbulentnim inovacijama. Njegovi su odabir bili ple-

nerizam i postimpresionizam, stilovi s kraja 19. stoljeća, i on im je ostao vjeran do kraja svog slikarskog i životnog puta. Iako je u Pragu u prvom desetljeću mogao vidjeti niz izložbi na kojima su slikari predočavali suvremene likovne izričaje, i iako je, ako ne izravno, onda posredno, mogao osjetiti njihove refleksije, Miljan je ostao privržen tradiciji. U Pragu je također, 1905., četiri godine prije Miljanova dolaska u Prag, bila organizirana izložba slika E. Muncha, koja je imala dalekosežne posljedice za razvoj moderne češke umjetnosti. Već 1907. godine nastali su prvi ekspresionistički radovi čeških slikara, a samo nekoliko godina kasnije, 1911. i 1914., djeluju i prvi kubisti. Upravo su Bukovčevi studenti bili pokretači suvremenih pravaca, kao članovi grupe Osmorica – Beneš, Kubišta, Prochazka, Filla... Niko Miljan došao je u Prag u vrijeme kada su započeti procesi razvoja moderne umjetnosti bili u punom zamahu, te ih je mogao upoznati. No, očito je pokazivao više sklonosti za tendencije s kraja prethodnoga stoljeća nego za otkrivanje novoga. Već od prvih radova Miljan teži prema objektivnom i plenerističkom izričaju. Bira atraktivne pejzaže, vedute primorskih gradova, cavtatske i dubrovačke motive, more i obalu, i općenito sadržaje u kojima može iskazati i prenijeti svoj osjećaj za različite modalitete svjetla i vibracije zraka. Prihvatio je derivacije postimpresionizma, koje su se manifestirale impastnim namazom brzoga poteza, obojenim sjenama i bez spektralne analize svjetlosti. On svakako nije pripadao slikarima koji su probijali putove modernosti i stvarali povijest, već je bio u skupini onih što su činili inertnu većinu koja je više promatrala nego sudjelovala u revolucionarnim promjenama. No kako je kvaliteta ipak presudni čimbenik u prosudbi, kako pojedinog likovnog djela, tako i općeg slikareva djelovanja, Miljanove slike, a poglavito *Ulica između vrtova* osigurale su autoru mjesto u svim značajnijim pregledima dubrovačkog slikarstva, uvrstivši ga jednako tako i među izrazite hrvatske vedutiste.

³⁶ N. dj., 12.

³⁷ N. dj., 12.

³⁸ T. P., "Dubrovački motivi" Nika Miljana. *Dubrovački vjesnik* 155, Dubrovnik 1953., 3: "Izložena su 23 ulja većeg formata koji prikazuju motive iz Dubrovnika i okolice...Razgledavajući slike Nika Miljana može se zaključiti, da se slikar drži jedne umjerene impresionističke škole. Njegovi su radovi

vjeran odraz dubrovačke prirode, koju on voli. Gundulićeva pijaca, Stradun, Sv. Vlaho, Velika Onofrijeva česma i more na ponti od Današa sa jakim silokom svjedoče da je Dubrovnik bliz srcu umjetnika."

³⁹ N. dj., 35. U svom pismu Upravi Umjetničke galerije Dubrovnik, Miljan je ovu sliku ponudio na otkup za fundus Galerije.

⁴⁰ Današnji naziv ulice.

Summary

Sanja Žaja Vrbica

Painter Niko Miljan – A New Interpretation

Niko Miljan was a Dubrovnik painter born in Cavtat in 1891. His talent was noticed by Vlaho Bukovac, while Miljan was still a boy. Having completed regular education and after two years of preparation in the atelier of Josip Lalić, Miljan enrolled at the Art Academy in Prague. His future work was influenced primarily by Vlaho Bukovac and Jan Preisler. Upon completion of studies in 1913, Miljan returned to his native country, and then moved with his family to Macedonia where he worked as a drawing master. His first exhibition was in Belgrade in 1924; it was mostly seascapes in a style based on *plein-air* and postimpressionist art. After his return from Macedonia, Miljan taught drawing in the Dubrovnik gymnasium until 1931, when he retired in order to devote himself to his art. His motifs come mostly from the area of Dubrovnik, from Cavtat and Montenegro, but also from his trips to Bohemia and Slovakia. In the thirties he had many well-received exhibition both at home and abroad – in Vienna, and in Bohemia and Slovakia. He spent the Second World War in Prague, and moved to Zagreb in 1950, and then to Dubrovnik. Out of his large oeuvre only some one hundred paintings are known, and seventy more through reproductions only.

Miljan's style was primarily influenced by Bukovac and the Prague Academy. He strictly followed the rules of perspective and anatomy, as well as an objective approach to the representation of the motif. His early adoption of the *plein-air* and postimpressionist techniques left a lasting imprint on his art, although it was formed at the time when modern art was coming into being. Miljan painted landscapes, vistas of coastal towns, motifs from Dubrovnik and Cavtat, and other motifs in which one can experience various forms of light, and vibrations of the air. Only on rare occasions did Miljan paint figured motifs. His derivation of postimpressionism is marked by thick layers made by fast brushstrokes, and by colored shadows without a spectral analysis of light. He was not a painter to open new roads and make history, but a member of the group of artist which observed revolutionary moves rather than participating in them. Still, thanks to the quality of his works Miljan deserves a place in any survey of Dubrovnik painting. Some individual creations, such as "The Street Among Gardens," belong among anthological works of Croatian "vedutte" painting.